

Den nordamerikanska kontinenten
ha folk av detta oförvägna blod boende invid Bahamakanalen, där hans herres silverflottor passerade, var en ren omöjlighet.

Samma år, 1565, grundade Menendez S:t Augustine, den nordliga kontinentens äldsta stad, som förblev ointagen då Dominique de Gourgues med raseri i hjärtat kom seglande för att hämnas sina fallna trosbröder. Bland annat lyckades han med indianernas hjälp överrumpla och intaga tre små fort vid S:t John och nu fick Florida uppleva en ny massaker och se en ny minnestavla, på vilken stod skrivet: »Detta skedde eder inte som spanjorer utan som mördare.» Menendez' massaker hade för övrigt gjort honom impopulär i hela den protestantiska världen, ty då Francis Drake längre fram i tiden kom seglande till Västindien passade även han på att göra ett anfall mot spanjorerna i Florida. Det lyckades emellertid dessa att trots alla överfall behålla landet i sin hand.

FRANSMÄNNEN SÄTTA SIG FAST I CANADA

Vad guldet betytt för Sydamerikas utforskande har bävern betytt för Canadas och de norra och västra staterna i U. S. A. Denne förnåme gnagare, som når en längd av $4/5$ m, den fjällbeklädda paddelliknande svansen inte inräknad, var en gång utbredd över hela Nordamerika med undantag för den del av prärien, där ask, poppel, al och andra lövträd, av vars bark den livnär sig, saknas. Särskilt för indianerna i norr spelade bävern en mycket stor roll, vilket inte minst framgår av deras myter och riter, på grund av köttet, pälsen och bävergället. Detta senare, som redan för 2 400 år sedan av Hippokrates och Plinius prisas för dess goda medicinska verkningar, brukades av indianerna som en universalmedicin. Den feta svansen var inte endast en högt skattad kulinarisk njutning utan dess fett användes också mot reumatism och förfrysningsskador. Klorna ingick i medicinmannens rituella utrustning, de väldiga, mejselformade framtänderna, med vilka bävern på en kort stund gnager av en decimetertjock stam, brukades som verktyg.

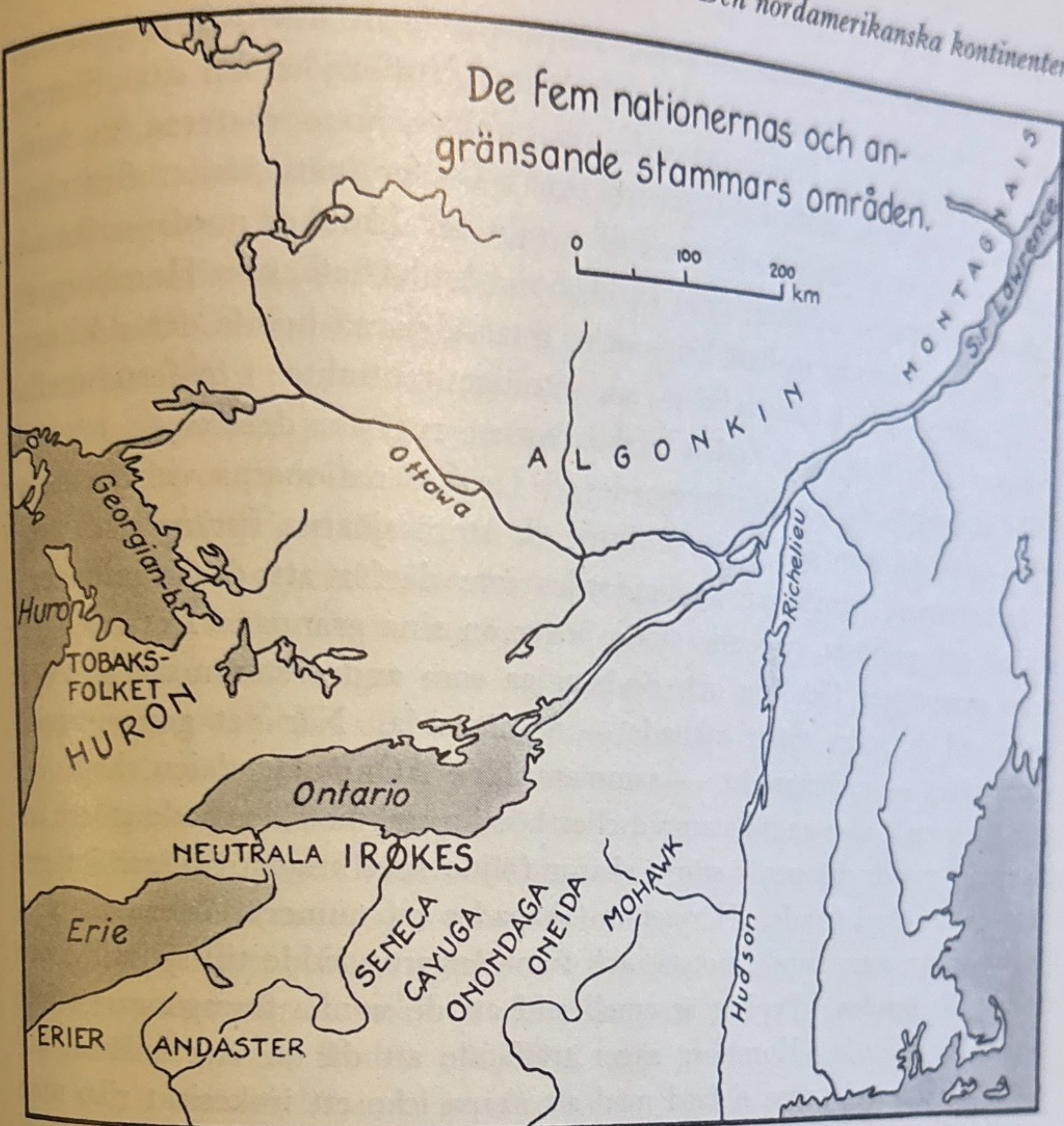
Den mest genomgripande förändringen i indianernas liv skulle dock pälsen åstadkomma, sedan den blivit bytesobjekt i handeln med den vite mannen. Silkesmjuk och varmt brun i olika nyanser upphöjdes den redan tidigt till värdemätare, så att på ett bäverskinn gick tre av mård o. s. v. och för den erhöll man åtminstone i regel ett bestämt mått av de vitas varor. I början voro konjunktursvängningarna också små, ty skinnen voro högt skattade i hela Europa, där de användes till hattar. Vanligen togos bäverskinnen om hand av de skickliga hugenottiska hantverkarna i La Rochelle

— efter nantesiska ediktets återkallande skulle fransmännen till sin ledsnad nödgas inkalla engelska hattmakare, då protestanterna till största delen utvandrat — vilka framställde de hattar, som först såldes i hemlandet. När dessa blivit slitna och inte längre behagade de franska snobbarna återbördades de till sin ursprungsort, där de gjordes korthåriga och styva genom preparering med gummi, varpå de såldes till Spanien. När ägarna där tyckte att de blivit för slitna återgingo de ännu en gång, gjordes därpå en smula mindre och sändes till Lissabon, varifrån de exporterades till Brasilien. När de där blivit fulla med hål fördes de till afrikanska kusten och negrerna fingo köpa upp dem, alltså ett förlopp ganska likt våra dagars handel med begagnade kläder, framförallt frackkostymer! Naturligtvis voro även hattarna underkastade modets lagar och en parisnyck, att de skulle göras mindre åstadkom svåra rubbningar borta i Canada där skogslöpare och uppköpare ibland darrade för sina liv inför sina vilda säljare då de skulle förklara varför ett skinn plötsligt förlorat i värde. Den stora katastrofen inträffade emellertid först 1840, då silkesfelben började ersätta bävern i hattarna, en kris som dock övervanns sedan man funnit annan användning för skinnen, särskilt till pälsar.

Men i de nordliga ländernas väldiga ödeviddar levde också andra viktiga pälsdjur. Hälften så stor som bävern är myskråttan, som också älskar kärrsjöar och långsamt rinnande strömmar och som inte drar sig för att inreda sin kula i väggarna till sin store släktings förnämliga hus. Dess värste fiende är minken, en arg slagskämpe, tillhörande vesselsläktet och ägare av en högt skattad mörkbrun päls. Den kanadensiska uttern räknas som världens förnämsta flodutter, mården, när det gäller mängden underkastad en märklig periodicitet, skunken samt olika rävarter ha alltid skattats högt. Varg, lo och vildkatt befolka ännu de stora ödemarkerna och i själva den centrala provinsen Quebec faller man ännu många björnar om året.

Sjöarna, kärren och mossarna på urbergsterrängen i de nordliga skogarnas vidsträckta områden äro också ett hemvist för en oöverskådlig mängd svanar, änder, vildgäss samt otaliga vadararter och äga en överflödande rikedom på fisk såsom sik, forell, laxöring, gädda och aborre för att nu endast nämna några, och i de stora floderna vandrar laxen upp. Viktigast som köttdjur äro älgen, rådjuret, »wapitin» — den kanadensiska hjorten — och i skogarna i norr och på tundran vandrar ända ner till S:t Lawrencefloden, Winnipegsjön och Peace-Roverområdet, kariboun, den kanadensiska renen, vars betydelse för indianerna och de renjagande eskimåerna näppe-ligen kan överskattas. Trots hård beskattning är den ännu synnerligen tal-rik. På den arktiska tundran fanns även myskoxen. Ännu ett djur bör hed-annan jakt slagit fel.

De fem nationernas och angränsande stammars områden.

De fem nationernas och angränsande stammars områden.

Redan innan fransmän och engelsmän började sin långa strid om landet rådde där spända politiska förhållanden. Det största området behärskades av algonkinstammar, språkligt besläktade med varandra. De innehade området längs atlantkusten från S:t Lawrence ända ner till Nordcarolina och västerut till Mississippi som ställvis överskreds. Inom detta väldiga område lågo tvenne språköar, den viktigaste med de indianer som talade de irokesiska dialekterna och en mindre med winnebagoer väster om Michigansjön, vilken efter sin största stamgrupps gängse öknamn kallas sioux. I det inre av den nuvarande staten New York och i angränsande delar av Pennsylvania, sydöst och öster om Ontariosjön, från övre Hudson till Genesee lågo de egentliga irokesernas befästa byar, alla inlemmade i det egentliga förbundet som kallades De fem nationerna. Det bestod av följande stammar från öst till väst: mohawk, oneida, onondaga, cayuga och seneca. Västsydväst härom, söder om Eriesjön bodde erierna och öster om dem andasterna. Det irokesiska språkområdet omfattade även landet mellan

Hudson-, Erie- och Ontariosjöarna. Huronerna hade sina befästa byar mellan sydöstligaste delen av Georgianbukten i Huronsjön och sjön Simcoe. Vid södra stranden bodde det s. k. tobaksfolket, tionnontaterna, av huronernas stam, som omkring 1640 upptogs i De fem nationerna. Sitt namn hade de fått av att de odlade tobak till avsalu, »ett bland de nordamerikanska indianerna ytterst ovanligt drag av ekonomisk klokhet», som Hornborg säger. På landtungan mellan Erie- och Ontariosjöarna bodde det s. k. neutrala folket, så kallat till följd av sin ständiga neutralitet i fejderna mellan irokeser och huroner. Sedan maktbalansen rubbats delade de neutrala folks ständiga öde och tillintetgjordes av De fem nationerna vid mitten av 1600-talet, då samtliga stammar kring de stora sjöarna sprängdes.

Irokesernas framgångar möjliggjordes inte därför att dessa indianer i socialt och politiskt avseende stodo högre än sina grannar. Deras krigare voro personligen lika fria och oavhängiga som andra stammars, men de ägde vad de andra totalt saknade — allmänanda. När det gemensamma stora rådet — sachemrådet — sammanträdde i Onondagadalen, hade det lika liten makt som andra stamråd eller hövdingar, men det hade större inflytande, varför männen i större skaror följde sina krigshövdingar i tågen mot en utpekad fiende. Härigenom skapades en numerär övermakt som ingen annan stam kunde motstå, och framgångarna ledde till självtillit och förakt för fienden. Typiskt är emellertid att de vunna framgångarna inte användes politiskt. Hornborg säger träffande att då de vita anlände till Canada voro irokeserna »i färd med att skapa icke ett irokesiskt rike utan en ofantlig ödemark». De skola emellertid inte lastas härför, ty just de ofantliga ödemarkerna med deras rika jaktrevir utgjorde för indianen det högsta goda. S:t Lawrenceflodens stränder buro redan vittne om irokesernas politik. Hochelaga, som Cartier besökt, hade bränts, huroner och algonkiner fördrivits till norra stranden, där de heller inte kunde sova lugnt. Vilket starkt intryck irokeserna gjort på sina grannar framgår bäst av Champlains berättelse om de nomadiserande algonkiner, som under hans första svåra övervintring höllo till vid hans fort. Dessa råkade flera gånger i panik, kvinnor och barn måste släppas in under det krigarna kurade ihop sig utanför porten bara därför att de *drömt* om dessa fasansfulla fiender. Fransmännen togo av geografiska skäl men också av okunnighet parti för de svågarer, vilket medförde en sekellång fiendskap med irokeserna. Sådan var i korta drag situationen, då fransmännen åter uppenbarade sig vid S:t Lawrence.

Cartiers upptäckter hade på grund av inbördeskrigen i Frankrike aldrig kunnat utnyttjas. Men så snart Henrik IV krönts till konung och förhållandena stabiliserats kunde man åter börja tänka på det stora landet i väster inte endast för dess egen skull utan för den alltid levande drömmen om en

nordvästpassage, som betydligt skulle förkorta seglatsen till Asien. Samband mellan Canada och Bretagne hade aldrig helt brutits, och i en rapport från 1578 heter det att ungefär 100 spanska fartyg anlände till New Foundland för att fiska torsk, 20—30 från baskiska hamnar med valfångst som specialitet, från Portugal 50 och av britter lika många. Bretagnare och andra fransmän sände inte mindre än 150. Skinnhandeln hade snarare ökat än minskat. Guvernören i Dieppe, Aymar de Chastes, en gråhårig veteran från inbördeskriget, som även då det sett som mörkast ut stött Henrik av Navarra, framlade en plan till kolonisation i den nya världen och erhöj också monopol på pälshandeln. Han var dock klok nog att inte stöta sig med de stora affärsmännen på Frankrikes västkust och framför allt inte med den mest betydande, de Pont Grave i S:t Malo, som redan gjort flera resor till Canada. Dessa ingingo som meddelägare i bolaget. Dessutom inleddes underhandlingar med en viss Samuel de Champlain, vilken som kunglig geograf fick i uppdrag att medfölja på kompaniets första resa och skriva en sanningsenlig rapport om vad sig därunder tilldragit.

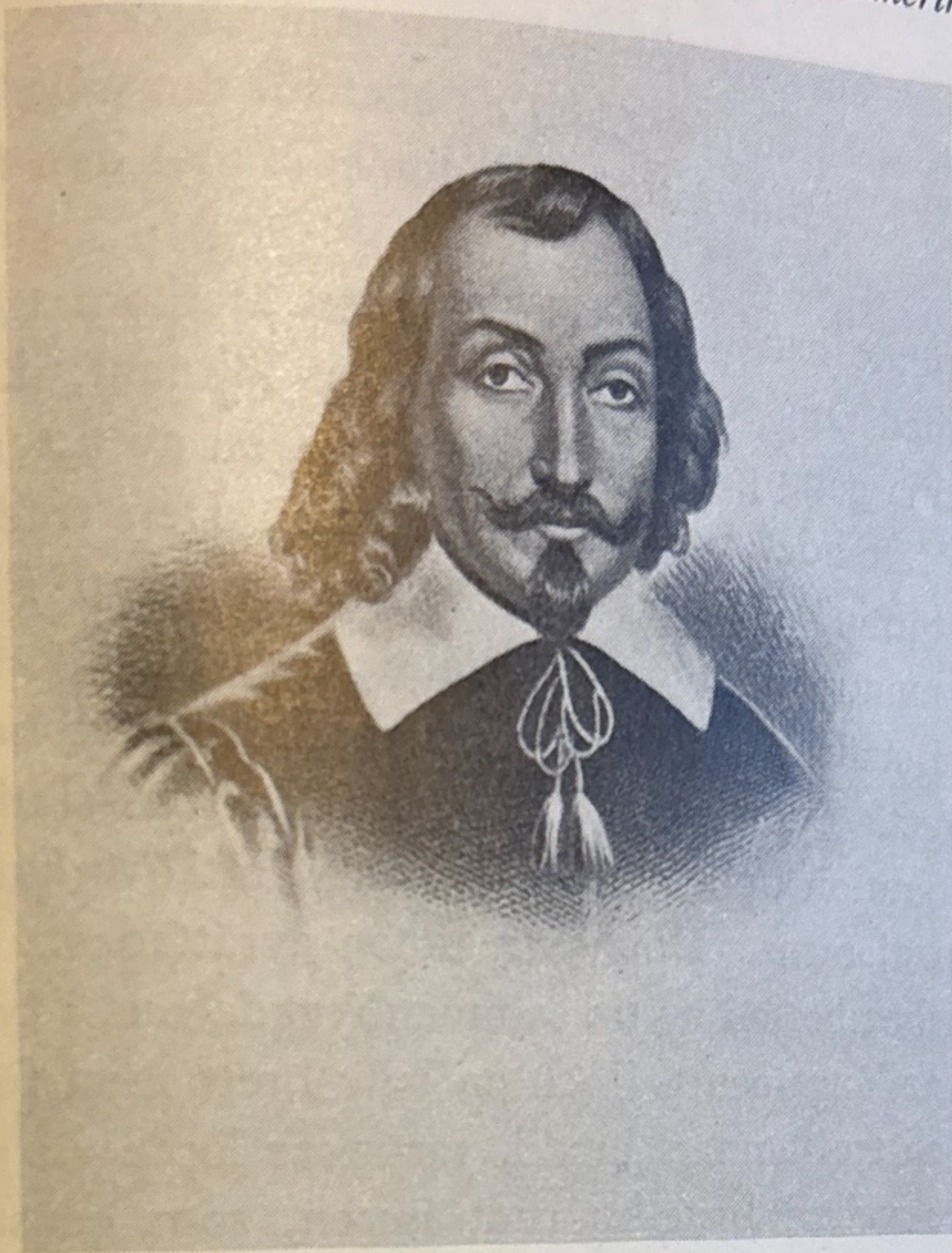
Champlain var född i hamnstaden Brouage nära La Rochelle 1567 och dess närhet till denna hugenotternas högborg hade skaffat den en viss strategisk betydelse, varför den under Champlains ungdom tagits och återtagits ett flertal gånger. Han var en varm katolik, men trots detta en hängiven anhängare av kung Henrik och kämpade både till lands och sjöss på dennes sida ända fram till freden i Vervins 1598. Hans håg stod emellertid till sjön och i januari följande år kunde han som kapten på 150-tonnaren S:t Julian avsegla till Västindien i spanske kungens tjänst. Han återkom därifrån 1601, sedan han besökt både öarna och fastlandet, och skrev en kort berättelse över sin resa illuminerad med sextiotvå förträffliga kartor, där han inte endast lämnade intressanta uppgifter om flora och fauna, gruvor och regeringssätt utan också helt öppet meddelade sådana av den spanska kronan svartsjukt bevakade hemligheter som hamnar, kustprofiler och segelleder. Bland andra intressanta idéer framförde han, att Darien-näset borde genomskäras med en kanal »genom vilken resan till Sydhavet skulle kunna förkortas med mer än 1500 leguas». Henrik IV visade sin erkänsla genom att upphöja honom i högre rang, giva honom en pension och även utse honom till kunglig geograf.

Denna Champlains bok blev också på annat sätt märklig. Han hade därin förfäktat att man visserligen inte borde beröva spanjorerna några kolonier med våld, utan i stället besätta sådant land som spanska kronan ännu inte underlagt sig. En expedition utsändes därför för att undersöka Amazonområdet och Orinoco samt leta efter staden Manoa. I denna deltog också de la Ravardière som sedermera blev generallöjtnant i Guayana. Det var också han som skulle grunda den franska kolonien Cayenne, över vilken

Brétigny, »Guayanas Nero», skulle bli den förste officiella guvernören. Det var hit den store Condé, trött på alla europeiska intriger, ville dra sig tillbaka för att grunda sitt Utopia. Detta var Cayenne under det sjuttonde århundradet, en dröm om frihet. I våra dagar är det bäst känt genom Djävulsön.

Champlains första resa kan endast betecknas som en rekognosceringstur. Under denna seglade man uppför St Lawrence så långt som till det nuvarande Montreal, där man endast såg ruinerna efter det nedbrända Hochelaga. Bukten utanför flodmynningen hade då ordentligt undersökts och båda kusterna kartlagts. När man återkom ut till havet fick man under rättelse om att de Chastes avlidit och att hans rättigheter transporterats på Pierre de Gast, sieur de Monts, en hugenottisk adelsman, vilken trots minister Sullys protester utsågs till generallöjtnant i Acadia med jurisdiktion över alla länder i Amerika mellan fyrtionde och fyrtiosjätte latituden vartill kom tio års monopol på pälshandeln. Under de kommande åren skulle personerna växla i ledningen, men Champlain och monopolidén bestå. Trots en utdelning vissa år av omkring 40 procent försummade samtliga bolag på det grövsta sin skyldighet, att årligen översända ett bestämt antal kolonister. De skyllde på att det inte fanns tjuvar och lösdrivare nog i Frankrike för att fylla antalet, ty till Canada reste ingen förnuftig människa frivilligt. Detta dock inte endast för de förfärliga vintrarnas och skörbjuggens skull utan även på grund av det skandalösa sätt på vilket bolagen behandlade även den hederligaste emigrant, en tillämpning av det förhatliga västindiska »servantsystemet», där man för resan tjänade tre år, ibland under sämre förhållanden än en slav. Först sedan kardinal Richelieu på grund av sina maritima intressen utsetts till storamiral av Frankrike — Canadas angelägenheter skulle alltid sortera under sjöministeriet — kunde kolonisationen ta fart genom det nya bolaget La Compagnie de la Nouvelle France av år 1627, där han var stor aktieägare. Hur uselt de övriga monopolföretagen skött sig med hänsyn till paragrafen om invandring framgår av det faktum, att då endast två familjer ständigt bodde i Quebec.

Champlains liv sådant vi kunna följa det i hans dagböcker från 1604 till 1619 skall här nedan skildras. Tilläggas må endast, att han gifte sig 1610, men bruden var tydligen minderårig, ty hon stannade trots att hemgiften utbetalats hos sina föräldrar till 1620, då hon följde sin make till Quebec. Åtta år senare utbröt krig mellan England och Frankrike. Därvid passade den fransk-skotske kaparen David Kirke, som gått i engelsk tjänst, på att kapa hela den flotta som det nya kompaniet sänt ut för att förse den nygrundade kolonien i Canada med förråd. Champlain i sitt primitiva fort vägrade emellertid att kapitulera och visade ett så bekymmersfritt ansikte att Kirke lät lura sig och avseglade. Men han återkom redan nästa år, då

Samuel de Champlain. Efter Th. Hamels målning.

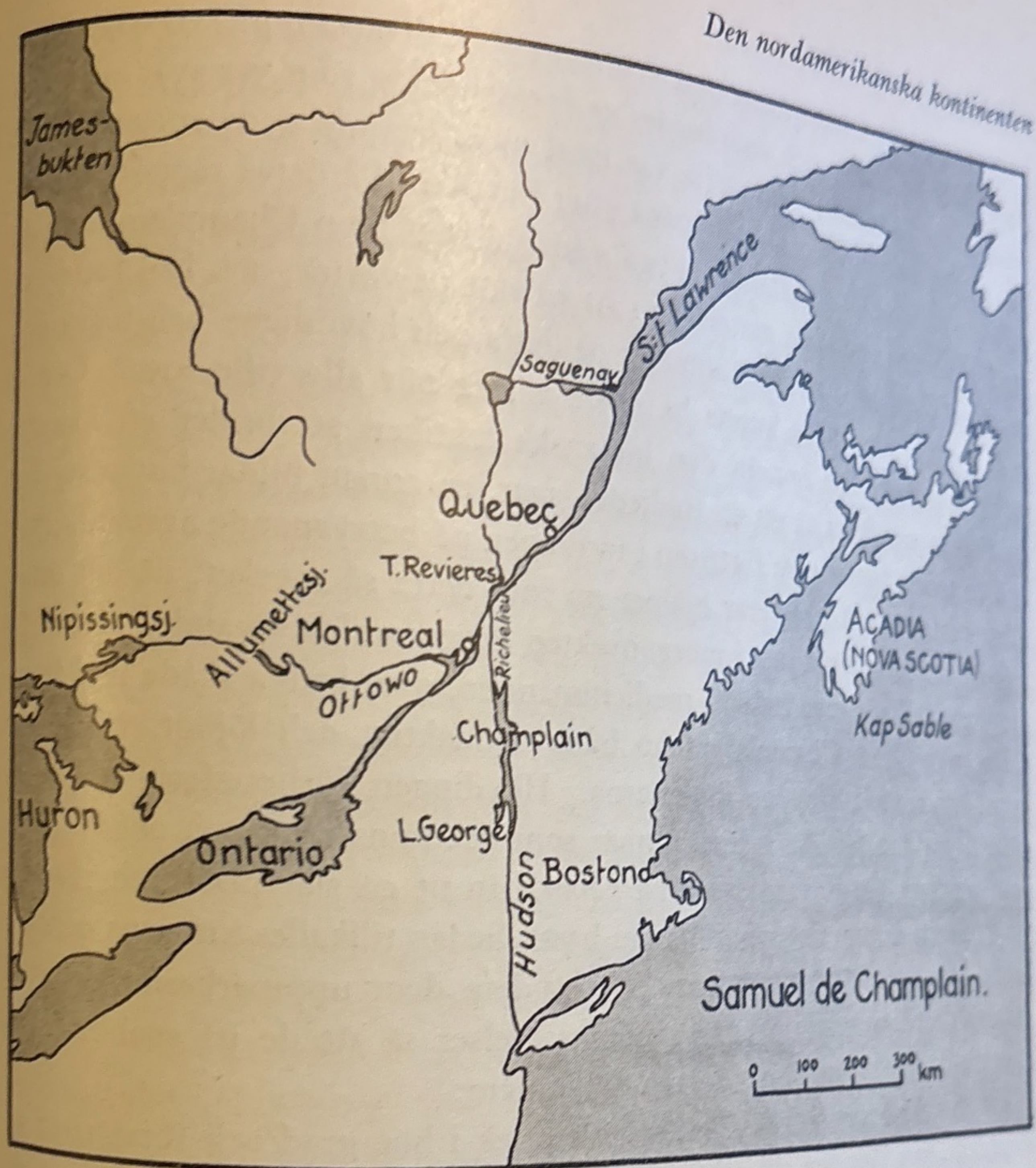
Champlain efter en förfärlig hungervinter på hedersamma villkor nödgades kapitulera. I freden 1632 återställdes Canada till Frankrike och återfinna vi Champlain på sin post därute, byggande och planerande. Han avled i Canada 1635.

Man har ofta i upptäckternas historia framhävt Champlains betydelse som Quebecs och Nya Frankrikes grundare samt hans forskningar i St Lawrenceområdet. Vad man glömt är därvid hans kartläggning av den amerikanska kusten så långt söderut som ned till Boston. Redan första året drog han med en liten båt mot söder och man övervintrade därefter på St Croixöarna mellan Acadias (Nova Scotias) halvö och fastlandet under de svåraste förhållanden med skörbjuggen grasserande bland manskapet. Nästa sommar fortsattes resorna åt söder och det var då han nådde trakten av det nuvarande Boston. Kolonien flyttades på hösten över till själva Acadiahalvön, där »fortet» Port Royal byggdes. På våren ämnade man återvända till Frankrike, eftersom de utlovade skeppen inte visat sig, men då man mötte eskadern vid Kap Sable, beslöt man att stanna. Kartläggningen av kusterna fortsattes, och följande vinter gick betydligt drägligare med endast sju fall av skörbjugg. Man roade sig i det lilla nybygget så gott man kunde, och Champlain instiftade också en orden, där ordenskedjan i tur och ordning förlänades den som nästa dag skulle gå på jakt. Champlain

visste väl knappast hur rätt han hade när han säger att detta visade sig gynnsamt för hälsan. Med färskt kött i stället för det salta och med motion hade han sig själv ovetande hittat ett botemedel mot den fruktade »mal de la terre».

År 1607 återvände han till Frankrike, men återkom till Canada redan följande år, då med rang som sieur de Monts löjtnant, d. v. s. hans ställföreträdare. Denna gång gällde det utforskningen av S:t Lawrenceflodens dalgång och upprättandet av en handelsstation. Den tredje juli, efter en blodig sammanstötning med baskiska valfångare, som försäkrade att de struntade i alla monopolrättigheter, anlände han till Quebec, där han på den plats i nedre staden, där Champlains market nu är beläget, utstakade det första nybygget. Denna senare så omstridda stad skulle få ett blodigt dop, ty en konspiration upptäcktes med avsikt att överlämna nybygget åt baskerna eller spanjorerna. Upphovsmannen avrättades.

Det första Quebec bestod av tre sammanbyggda hus i två våningar, vart och ett tre famnar långt och två och en halv brett med förrådshus av sex famnars längd och tre famnars bredd, varunder löpte en god källare. Ett sammanhängande galleri byggdes runt husen, som också skyddades av löpgravar samt enkla befästningar, där en kanon placerades. Mot flodstranden anlades trädgårdar, som besåddes, men man måste köra bort de indianer, som där fångade ål, vilken de rökte och använde till vintermat. Champlain kunde konstatera att dessa vildar liksom deras medbröder voro slösaktiga med löften, men sparsamma att hålla dem. Den fromme upptäcktsresanden var allvarligt överraskad över deras brist på gudstro, och särskilt indianernas vana att blint tro på drömmar, finner han, trots ett konstaterat fall av sanndröm, vara djävulens bländverk. Dock skulle han liksom andra vara tvungen att ta hänsyn till dem och inte nonchalera dem, ty denna tro var starkt förankrad i indianernas liv, vilket den klassiska historien om sir William Johnson i hans mellanhavanden med mohawkerna visar. En gång, när han satt i deras rådsförsamling, berättade en av hövdingarna, att han förleden natt drömt, att han av Johnson fått en präktig rock och om han inte misstog sig var det just den han nu bar. Sir William smålog och sade att om det verkligen förhöll sig så var rocken hövdingens. Denne blev ganska nöjd och då församlingen åtskildes prålade han i den under utstötande av ho-ah, som tillkännager odelad tillfredsställelse. Vid nästa församling sade sir William, att han väl sällan plägade drömma, men han hade dock efter sista mötet haft en besynnerlig dröm. Indianerna blevo nyfikna och bådo honom berätta. Han sade då, att hövdingen skänkt honom en landsträcka vid Mohawkfloden om nio mils längd till ett nybygge. Hövdingen smålog och sade, att då han så drömt tillhörde landet honom; dock ville han inte vidare drömma med sir William, som för en galonerad

Karta över Samuel de Champlains resor.

rock tilldrömt sig en stor bädd, på vilken hövdingen och hans förfäder ofta sovit.

Under sin första upptäcktsresa skulle Champlain också inse nyttan av drömmar. Han startade från Quebec den 18 juni 1609 och nådde med sina slupar upp till ön S:t Eloi, där han träffade ett antal algonkiner och huronier fullt rustade för ett krigståg mot sina dödsfiender irokeserna. Då indianerna påminde honom om hans löfte att hjälpa dem, återvände han för att hämta förstärkningar och medförande dessa förenade han sig snart med sina bundsförvanter. Närmaste vägen till irokesernas jaktmarker gick upp för Richelieufloden, där man nådde vattenfallen som hindrade sluparnas vidare seglats. Champlain gick då med två man i kanoter och en flotta om 24 sådana stävade sedan upp mot den sjö, som Champlain hört talas om och som nu med rätta bär hans namn. Här uppe, väster om dess spets och med endast en kort sträcka att bära kanoterna upprinner Hudsonfloden, den andra viktiga vattenvägen i dessa trakter.

Intressant är Champlains beskrivning av en indianstam på krigståg. V
natt fälldes timmer och anordnades en förskansning som var svår att in
utan stora förluster. När detta var gjort avsändes nio goda spejare tre
guas fram i terrängen för att spana efter fienden. På deras rapporter be
rade de sedan sitt handlande. Föga soldatmässigt fann Champlain det v
att indianerna sova om natten utan att ha satt ut vakter, och han kände
inte helt övertygad när han anmärkt på detta och hövdingen helt lugnt s
rade att hur skulle de kunna ha några vakter när alla ville sova? Och
förklarade man för honom den indianska taktiken att under ett krigst
delar man sin skara så att en tredjedel jagar, en annan bildar huvudstyrka
och en tredje tjänar som förtrupp i terrängen på betryggande avstånd. So
Champlain torrt konstaterar hjälper nu inte detta så mycket, då det ofta
händer att indianerna just i morgonvakten överrumplas sovande. Ett andr
spejarorgan hade man också i medicinmännen, som bruka skåda in i fram
tiden, något som Champlain fann både ogudaktigt och löjligt, vilket han
inte försummade att säga indianerna. Hövdingen förbereder bataljen på
så sätt, att han tar lika många pinnar som det finns män och några längre
som markera hövdingarna. Därpå väljer han ut en slät plats och placerar
ut pinnarna så som det synes honom bäst. Sedan tillkallas krigarna och han
visar dem var deras pinne står. De studera dem uppmärksamt och för
svinna därpå, varefter de öva samlingsrörelser så att de på snabbaste tid
komma i den ordning hövdingen ställt dem.

Champlain överskattade först sjöns storlek i hög grad och först 1632 re
ducerade han längden till ett rimligare mått av 50 till 60 leguas. Det ljuv
liga landet med dess oerhörda rikedomar av vilt och fisk var nästan helt av
folkat på grund av irokesernas framfart. Man nådde så småningom sjöns
sydligaste del, Lake George, och här blev man allt försiktigare, så att man
endast färdades på natten men vilade om dagen. Indianerna frågade varje
aften Champlain om han inte haft någon dröm, som skulle kunna lämna
dem upplysningar om fienden. Och verkligen! En natt drömde den store
skeptikern och vildarna fröjdade sig, ty hans dröm var fördelaktig för dem.
Och den slog in! Klockan tio samma kväll mötte man irokeserna vid Crown
Point nära Ticonderoga. Vilda stridsrop från båda sidor visade att den
kommande bataljen motsågs med glädje. Irokeserna hade uppkastat sina
vanliga förskansningar och Champlain med sina förbundna kryssade med
kanotflottan utanför på vattnet. Man avsände parlamentärer och frågade
om irokeserna ämnade slåss och dessa förklarade att de inte önskade något
annat, men att det var bäst att vänta till gryningen, emedan det inte var
tillräckligt ljust. Natten tillbragtes med krigsdanser och från båda sidor
haglade de värsta okvädinsord som bruket var bland alla primitiva folk,
vilka även i smådeorden inlägga en dödande magisk kraft.

På morgonen tågade irokeserna ut 200 man starka och med tre hövdingar i täten. Algonkinerna å sin sida gingo i land och ordnade sig som sina fiender i täta rader, ty sådan var seden innan de vitas skjutvapen lärt dem bättre och indianerna som de första i världen införde skyttelinjen i sicksack, så att naturens skyddande och skylande egenskaper helt skulle kunna utnyttjas. Champlains uppträdande framför linjen väckte självfallet stor uppmärksamhet. Han förde sin musköt, laddad med fyra kulor, till axeln och i första skottet fällde han en hövding och ytterligare en man samt sårade en annan svårt. Ljudet av skottet drunknade i algonkinernas jubelskri, men från skogen avfyrade en fransman ännu ett skott, som också fällde sin hövding; härvid hördes knallen, och irokeserna flydde som indianer brukade när någon hövding fallit. Algonkinerna dödade också åtskilliga och togo fångar. Segern var stor och firades samma afton med att en irokes torterades ihjäl på det grymmaste sätt innan Champlain förmådde hans bödlar att låta honom förkorta fångens kval genom att ge honom ett nådaskott. De övriga fångarna läto sina liv på liknande sätt under hemresan.

Champlain har blivit klandrad för att han genom att delta i detta krigståg skaffade fransmännen en svår fiende på halsen i det att han gjorde sig till ovän med de mäktiga Fem nationerna. Klandret är inte rättvist, ty all handel var omöjlig så länge irokeserna terroriserade de omgivande stammarna. Sant är däremot att Champlain tydligen underskattat deras styrka, ty han rekommenderade fransmännen att utrota dem med hjälp av engeldarmerikår. Någon sådan kom nu inte till stånd, och engelsmän och holdändare, som helt utan egen åtgärd fått en ny bundsförvant, utrustade De fem nationerna med eldvapen och hetsade dem mot S:t Lawrence-dalen. Den dag Champlains batalj utkämpades låg Henry Hudsons fartyg Half Moon för ankar i Penobscotsviken. Det var hans namn som skulle gå igen i Hudson Bay-kompaniet, som kom att bli Frankrikes största konkurrent inom pälshandeln.

Vintern 1609—10 tillbragte Champlain i Frankrike. Vid sin återkomst till Canada på våren fann han att invånarna i Quebec hela vintern varit vid god hälsa, varför han kunde skriva: »I själva verket är hälsan lika god här som i Frankrike, om man undviker salt kött och äter färskt», ett beaktansvärt uttalande på skörbjuggsfronten. Denna sommar utvecklade sig betydligt till belåtenhet, i synnerhet sedan guvernören varit med om att intaga ett befäst irokesläger, varefter han med synbar förnöjelse skrev, att han även gav sina följeslagare tillfälle att vara med om »sporten att skjuta vildar». I varje fall hade han nu i hög grad vunnit sina förbundnas tillgivenhet varför han utan risk kunde låta en fransman följa med en hövding för att övervintra hos denne, och det fanns också nu indianer som följde frivilligt med Champlain till Frankrike.

År 1613 gav han sig ut på sin fjärde resa. Denna gång hade han ett större mål i sikte. Under sitt uppehåll året förut i Paris hade han nämligen uppsökts av en viss Nicolas de Vigneau, »den mest skamlöse lögnare», vilken rapporterade att han, som tidigare tillbragt en vinter hos de infödda, hade sett det norra havet och att Algonkinfloden (nuv. Ottawa River) kom från en sjö som ägde ett avlopp dit. Resan skulle endast ta sjutton dagar. Historien lät trovärdig ty den unge mannen visste också att berätta, att på stranden av det stora havet hade han sett ett strandat engelskt fartyg, vars besättning dödats av indianerna. Detta fartyg identifierade Champlain som tillhörande Hudsons expedition. En möjlighet fanns sålunda att genom det norra havet äntligen nå fram till Mar del Sud och Kryddöarna.

Tillsammans med Vigneau, tre fransmän och några indianer gick resan uppför Ottawa River. De många vattenfallen och forsarna gjorde färden farofylld. Vid ett tillfälle då guvernören skulle dra sin kanot uppför en fors greps den av strömmen och Champlain som hade draglinan runt handleden följde med. Han fastnade emellertid mellan tvenne klippor och undkom med en skadad handled. Allt längre uppför floden gick färden och man passerade Muskrat Lake, där man 1867 fann en astrolab, som antagligen förlorats av Champlain under denna resa. Äntligen nådde man Al-umettesjön, där den algonkinstam bodde, vars namn kommit att beteckna alla nordliga indianer. Den nyckelposition de intogo på sin svåråtkomliga ö skulle spela en stor roll i Canadas vidare utveckling. När Champlain anhöll om kanoter för att fortsätta resan till det norra havet skriade alla vildarna, att den unge mannen som berättat något dylikt var en lögnare, ty han hade varken sett det eller något strandat skepp. Vigneau fick nu ett ultimatum: om han framhärdade, ämnade man fortsätta med resan och nådde man inte målet var hans död viss; tillstod han att han ljugit skulle nåd gå före rätt. Lögnaren bekände då, att han dukat upp historien för att få en chans att återvända till Canada, men att han aldrig trott att Champlain skulle våga sig ut på en sådan farofylld resa. Djupt nedstämd måste denne nu företaga återfärden. Expeditionen hade visserligen inte givit de stora resultat han drömt om, men han hade dock öppnat en av Canadas stora vattenvägar för handeln. Den stackars Vigneau tvangs vid återkomsten att offentligt bekänna sina lögner och sedan han lovat att följande år försöka att uppnå det norra havet fick han pardon.

När Champlain 1615 kom tillbaka till Canada medförde han två präster och för första gången sedan Cartiers dagar lästes mässan där. Den sommaren började han också sin sista stora resa som förde honom över Nipissingsjön och utmed den lilla French River till den sjö bland de stora sjöarna, som han kallade Attiguautan, men som nu benämnes Huronsjön. Visserligen hade han heller inte denna gång upptäckt någon nordvästpassage,

Kanadensisk voyageur iförd snöskor.
Efter ett gammalt träsnitt.

men i stället en led som låg utanför irokesernas inflytelsesfär och där man inte riskerade att möta deras mordlystna skaror, en led, som skulle bli päls-handlarnas huvudväg ända fram till ångbåtarnas dagar. Utan den skulle S:t Lawrencedalen, som inte erbjöd någon säkerhet i sin övre sträckning, ha förtvinat. Den utgör dessutom den kortaste och bekvämaste förbindelsen mellan Montreal och Övre sjön.

Champlains stora försök att sammansluta huronerna, vars byar han gästade, till en stor aktion mot irokeserna misslyckades, men han kunde ändå med en större skara anfälla en välbefäst onondagaby, sedan man färdats på kanot över den okända Ontariosjön. Försvararna sökte han nedkämpa genom att efter europeiska principer uppföra belägringstorn. I sin iver att förmå sina bundsförvanter till ordnad kamp blev han sårad av två pilar. Missmodiga då inte det första anfallet lyckades, uppgåvo huronerna striden och drogo sig tillbaka, hårt pressade av sina fiender.

Hösten var nu så långt framskriden att Champlain tvangs att övervintra. Under vintern gästade han huronbyarna och bröt algonkinernas handelsmonopol — dessa hade hittills tjänstgjort som mellanhänder — då han

Vår väg genom världen

förmådde sina värdar att själva ge sig ner till det av honom vid fallen anlagda Montreal och sälja sina skinn. I maj startade han hemresan och kunde redan samma sommar fröjdas över den mängd indianer som samlat sig, fullastade med skinnpackor. Han lovade då, att vid Montreal skulle byggas ett fort för att pälshandeln skulle kunna säkras både på Ottawa och S:t Lawrences nedre lopp.

Trots allt Champlains uppofterande arbete och viktiga upptäckter gick det långsamt med koloniseringen och trots den inbringande pälshandeln var Quebec endast vid Tadousac och Saguenays utflöde samt Trois Rivières och Montreal ovanför Quebec, men dessa voro endast bebodda under säsongen. Detta förringar dock inte Champlains insats. Han var en utomordentligt samvetsgrann karl och man letar förgäves på hans kartor efter de fantasifoster som voro så vanliga vid denna tid. Kritiskt sållade han de uppgifter han erhöll av indianerna, och han tycks ha haft ett sjätte sinne, då det gällde att angripa de problem som måste lösas och lösas först för att inte hela kolonien skulle gå under. Med honom bortgick en av Canadas största män.

JESUITERNA OCH BEFÄSTANDET AV DET FRANSKA VÄLDET I NYA FRANKRIKE

Champlain hade bragt jesuiter ut till Canada och dessa hade med vanlig skicklighet och trosiver börjat sitt missionsarbete. Här var emellertid missionsfältet ovanligt svårarbetat, ty algonkinernas kulturella ståndpunkt var så låg att den knappast erbjöd någon jordmån för kristendomen och irokeserna avvisade på grund av sin fiendskap med fransmännen alla omvändelseförsök och ökade i stället efter bästa förmåga martyrernas rad. Missionsstationer upprättades dock bland montagnaisindianerna i södra Labrador, bland micmacstammen i Acadia och redan före Champlains död bland huronerna, varifrån arbetet utsträcktes både till tobaksfolket och de neutrala.

Men det oväder som Champlain själv varit med att frambesvärja skulle snart urladda sig. Genom pälshandel med holländarna vid Hudsonfloden hade mohawkerna, de östligaste av De fem nationerna, skaffat sig de eldvapen, som förut hos dem ingjutit en sådan skräck. I början av 1640-talet lär inte mindre än hälften av deras 600—700 krigare ha varit utrustade med gevär. Fransmännen räknade den gången i hela Nya Frankrike endast 300. Det blev ett fullkomligt inferno, när irokeserna slog till i S:t Law-

rencedalen, där fullkomliga blodbad anställdes på algonkinerna. En förstärkning från hemlandet på trettio soldater ingav Champlains efterträdare Montmagny tanken att han skulle kunna hålla mohawkerna borta genom att med ett fort spärra Richelieufloden, men företaget uppgavs, ty indianerna buro helt enkelt sina kanoter förbi och sjösatte dem i S:t Lawrence. Därför anlades i stället vid faktoriet på Montrealön en koloni och en missionsanstalt kallad Villemaire de Montreal. Arbetarna gingo beväpnade till åkrarna, där hälften höll vakt, och hundar dresserades för att inrapportera när mohawkernas äventyrslystna unga krigare närmade sig. Det lilla nybygget var inte omgivet av någon palissad, men ute på åkrarna hade man små timrade kojor, där man i händelse av överfall kunde sätta sig i säkerhet. Frånvaron av mur gjorde också, att indianerna om natten i små grupper smögo sig in mellan husen, där de lade sig på lur och på morgonen nedsköto den förste som steg ut. Montreal tillväxte emellertid, ehuru mycket långsamt och räknade 1657 etthundrasextio män, varav femtio med familjer.

Man finner knappast i hela indianlitteraturen några motsvarigheter till de underbara räddningar, hjältemodiga strider och förrädiska bakhåll som utmärkte denna tid. Där är Adam Daulac, sieur de Ormeaux, en ung officer, som 1660 med sexton fransmän, en huronhövding och fyra algonkiner höll en i hast uppkastad förskansning på Ottawas strand mot flera hundra irokeser, och när alla dukat under efter ett hjältemodigt försvar gävo de anfallande upp sin tilltänkta raid mot Quebec och återvände till sina byar medförande döda och sårade, ty de hade fått nog. Många jesuiter led under denna tid martyrdöden. Men värst gick det ut över fransmännens förbundna och särskilt över huronerna, som icke kunde lära sig att vara vaksamma. Senecaindianerna, den västligaste av De fem nationerna, intogo 1648 två av deras byar och utrotade allt folket. Följande år sprängdes hela huronska förbundet, och de som inte föllo offer för vapen eller bortsläpades i fångenskap flydde i panik ut i skogarna, där de i mängd dukade under för hungersnöd. Tobaksfolket blev nästa offer och en del av dem erhöi en osäker tillflyktsort i Quebectrakten, där de emellertid ofta hemsöktes av sina fiender. Trots att de neutrala voro irokeserna överlägsna i antal drabbades även de av huronernas öde, varpå turen kom till erierna och sist till de tappra andasterna, vars stam sprängdes 1675. Irokeserna strövade nu från Hudson Bay i norr, till Tennessee i söder och i väster till Mississippi. Men det skulle bli slut på deras övermod i samma ögonblick som Ludvig XIV fattade intresse för sina amerikanska besittningar och 1665 till Quebec utsände inte mindre än 2 000 personer inklusive ett helt infanteriregemente. Följande vinter drog guvernören Courcelle till mohawkernas område, varifrån han dock retirerade utan att ha uträttat någonting. På sommaren var han åter där med 1 200 fransmän och 100 indianer varvid

mohawkernas fem byar brändes utan att de ens försökte försvara dem. Detta skrämde irokeserna och de närmaste tjugo åren lämnades Nya Frankrike i fred. Konungens intresse för sina besittningar i väster var därmed inte slut. När det regemente som avsänts dit upplöstes, erhöll varje officer ett stort landområde, varav han utdelade lotter till sina soldater, vilka som »habitants» — det kanadensiska namnet för farmare — stodo i ett slags feodalt förhållande till honom. Med tillhjälp av dessa militärt skolade bönder kunde en militärgräns dragas vid nedre Richelieufloden och strax ovanför Montreal. Hustrur erhöilo nybyggarna genom att flickor från fattighusen i hemlandet eller döttrar i fattiga barnrika bondfamiljer sändes ut till kolonien, där de utan undantag strax blevo gifta under det ungkarlar på många sätt trakasserades. Barnrika familjer premierades och därför hade folkmängden 1668 stigit till 5 879 personer för att genom ytterligare högt födelsetal vid mitten av 1700-talet ha ökat till 50 000.

Enväldet, kyrkan och adeln kom att sätta sin prägel på Nya Frankrike. Svårast att acklimatisera sig hade de adelsmän, som slagit sig ner som feodala godsägare i vildmarken och där saknade de ekonomiska förutsättningarna att leva det lyxliv de varit vana vid i hemlandet. Första generationen blev därför i stor utsträckning ruinerad, avogt stämda som de voro mot alla borgerliga sysselsättningar. Men deras söner, som voro födda och uppfostrade i Nya Frankrike funno en utväg inte endast att försörja sig utan också att skapa förmögenheter. Detta skedde genom pälshandeln. Soldaterna som avmönstrats och som skulle bli jordbrukare utan att kunna något annat än det improduktiva soldatyrket, ledsnade också vid det dagliga slitet. Från dem härstamma de för Canada karakteristiska kringströvande pälsjägarna och -handlandena, som ganska svävande bruka indelas i »coureurs de bois», skogslöpare och »voyageurs», båtkarlar. Bristen på kvinnor jämte fransmännens tolerans mot blandade förbindelser skapade också en hel klass av halvblod, de beryktade »bois brulés», som i stor utsträckning sökte sig till skogslöparnas band. Även inom adliga familjer förekommo halvblodssöner, vilka voro lika hemmastadda i huronernas wigwam som i Versailles' spegelsalar. En mängd gränsorter i Canada bära namn efter adliga officerare, som gjort sig namn och förmögenhet på pälshandeln, sådana som Sorel, Chambly, Saint Ours, Contrecoeur, Varennes, Verchères, och andra ryktbara franska familjer som spelat en stor roll i koloniens historia äro Le Moyne, La Vérendrye, du Lhut, la Motte-Cadillac m. fl. De och deras underlydande voro de bästa urskogskrigare Canada fostrat och de och dem närstående skulle mer än några andra bidra till landets utforskande, mindre av kärlek till geografin än för att finna nya givande områden för bäverjakt och pälshandel vartill kom deras naturliga lust för nomadliv. Efter de djärva pionjärerna följde så de missionärer, som

saknade eldhågen att gå främst, och slutligen kronans ämbetsmän för att med nya fort stödja de egna i konkurrensen med holländare och engelsmän, vilka via Hudson nådde upp till de stora sjöarna.

I Champlains skola hade Etienne Brulé fostrats. Han var en utmärkt kännare inte endast av indianernas språk utan också av deras reseteknik och sätt att leva. Han lyckades också under sin mästares livstid framtränga till Övre sjön. En annan var Jean Nicollet, som Champlain själv året före sin död gav uppdraget att lösa den gåta han själv inte lyckats med, nämligen att finna vägen till det södra havet. År 1634 startade denne från Quebec med sju huroner och följde Champlains väg till Huronsjön, varifrån han nådde sundet mellan denna och Michigansjön, Mackinawsundet (Michilimackinacsundet). Här berättade man för honom att huronerna lågo i krig med en stam som kallades winnebago, ett ord som stammar från algonkinspråket — det återfinnes i Winnipeg — och som betyder orent eller salt vatten. Nicollet hade alltså grundad anledning att tro, att benämningen på folket härledde sig från, att de bodde vid ett hav.

I själva verket bodde stammen på Michigansjöns västra strand och här landade Nicollet. För alla eventualiteters skull — möjligt var ju att han hamnat i någon nordkinesisk provins — steg han i land iförd en imponerande broderad, färgstrålande, kinesisk dräkt och avsköt i luften de pistoler han bar i händerna, vilket gjorde att kvinnor och barn i vild panik flydde för »den vite anden». En mästare i att mäkla fred lyckades han snart åstadkomma sådan mellan huroner och winnebagoindianer, vilket också var nödvändigt för hans resa. Han fortsatte därefter på Fox River och nådde fram endast tre dagsresor från »det stora vattnet», som indianerna alltid talade om. Självfallet kan ingen klandra Nicollet för att han därmed förstod det södra havet — men indianerna menade Mississippil! Härmed var en märklig forskningsresa till ända, ty när han passerade Mackinawsundet hade han, för att citera en kanadensisk historiker, »nått knutpunkten för de västliga sjöarna, ty här beröra Övre sjön, Huron- och Michigansjöarna varandra och de två enorma flodområdena, S:t Lawrences och Mississippis, närma sig inte endast tätt intill varandra utan deras vatten flyter över i varandra, så att en kanot vissa tider på året och på vissa områden antingen kan nå ända ner till S:t Lawrencebukten eller till Mexikanska golfen utan att lyftas ur vattnet.»

Det är ovisst om jesuiten Brébeuf själv framträngde till Niagara eller om hans skildring av fallen är baserad på hörsägnen. Han led med sin ämbetsbroder l'Allemant 1640 martyrdöden, då irokeserna brände dem på bål. Mesnard nådde upp till Övre sjön 1660 och övervintrade på dess södra strand, vars bukter och näs han döpte med helgonnamn. Nästa vår bröt han upp och marscherade mot väster. Han upptäckte då ute i sjön en

ögrupp, som han kallade Apostlaöarna, ett namn som ännu kvarstår på kartorna. Från denna resa återkom han emellertid aldrig. Många år senare återfann man hans breviarium, hans bälte och en del av hans dagbok vid övre Mississippi i en siouxindians tält, vilket skvallrar om det öde som drabbade honom.

Fem år senare trängde fader Allouez fram i Mesnards spår och byggde i den trakt där han försvann ett kapell. Hit anlände siouxer, som hade mycket att berätta om vidsträckta prärier där bison — av jesuiten uppfattade som kor — betade och om den stora floden Mesippi (Mississippi) med dess talrika bävvar. Deras länder sträckte sig i norr ända till den bebodda världens gränser, och västerut bodde andra stammar ända ut till »det stora stinkande vattnet». Dessa trakter voro farliga inte minst därför att bergen hyste en sådan utomordentlig mängd stora, starka och vilda björnar, den första notis om grizzlyn vi äga. Fader Allouez företog även en expedition till Övre sjöns nordända, där han upptäckte S:t Louisfloden, sjöns största tillflöde och S:t Lawrenceflodens egentliga källflod.

Man har länge — många göra det ännu — velat underkänna jesuiterna som geografer under det man gärna medger deras betydelse för etnografien och med denna besläktade vetenskaper. Intet kan vara orimligare. Den karta, som de 1672 överlämnade till Ludvig XIV, där de stora sjöarna och deras sammanhang med S:t Lawrences flodsystem voro intecknade var för sin tid ett mönstergillt arbete och huvudsakligen baserat på deras egna iakttagelser och upptäckter. Deras ära blir inte mindre därför att kringströvande »coreurs de bois» på spaning efter nya jaktmarker och marknader varit i dessa trakter förut, ty skogslöparna voro helt ointresserade av geografi och varken kunde eller ville meddela sina rön, emedan de önskade hålla sina affärsförbindelser med indianerna strängt hemliga. I varje fall hade jakten efter bäverskinn och själar medfört att Canadas sydliga delar snabbt kartlades. Skillnaden i psyke mellan fransk-kanadensarens otåliga expansionsiver och lättrörlighet och de första amerikanarnas tröga jordbundenhet kommer kanske tydligast till synes just i upptäcktshistorien. Hade inte irokeserna understödda av engelsmän och holländare spärrat vägen, hade säkerligen hela norra U. S. A. hastigt penetrerats. De egenartade politiska förhållandena medförde att utvecklingen inom dessa områden fördröjdes; fransmännen tvungos att göra en båge förbi det farliga området och inrikta sig på fjärran västern, där de hedersamt genomförde ett värdefullt arbete i geografiens tjänst. Sakta men säkert skulle den politiska ledningen emellertid tillföras ett annat, rörligt folk som just var i färd med att skapa ett imperium — engelsmännen.

